

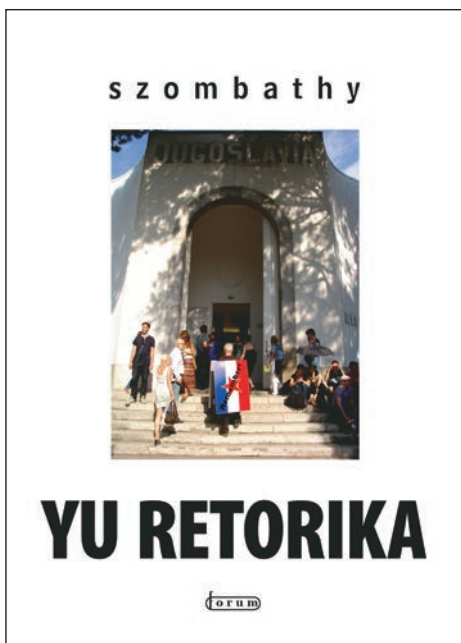
NÉGY ÉS FÉL ÉVTIZED: ÖNÉLETRAJZI REGÉNY

Szombathy Bálint *YU retorika*¹ című könyve negyvenöt év művészeti munkáiból készült válogatás, célirányos válogatás, mert a könyv címének megfelelően azokat a munkákat tartalmazza, amelyek közvetlenül vagy közvetetten összefüggésbe hozhatók a már nem létező ország, az egykor volt Jugoszlávia jelképeivel és nyelvi alakzataival. Leginkább persze az országot fenntartó örökös elnökkel, Titóval, aki a könyvnek szinte minden tartalmi egységében jelen van. Van, ahol ő maga dominál, és van, ahol csak jelvényként vagy éppen zászlóként van jelen. Tudni kell, hogy ezek a munkák, néhány kivételével, nem most készültek, hanem még az egykor volt ország idejében, így aztán sok szempontból előre jelezték a véres fordulatot, az ország felbomlását, a tagköztársaságok önállósodását. A könyv Szombathy Bálint munkái mellett eligazító tanulmányokat, esszéket tartalmaz a művész munkásságáról, mégpedig két nyelven, magyarul és szerbül is. Itt olvasható Nebojša Milenković *A történelmi bőség mint művészeti alapanyag* című, Szombathy munkásságának jelentős részét áttekintő tanulmánya, melyben a szerző elhelyezi a művész munkásságát a közép-kelet európai térségben. Ez azért fontos körülmény, mert Szombathy munkáival bejárta ezt a vidéket, sokhelyütt talált ugyanazokra a jelekre és sokhelyütt mutatott be a mindennapokat meghaladó akciókat. Ezért mondhatja Milenković tanulmányának zárógondolatában, hogy „A művészetet a kultúra ismertetőjeleként olyan térként értelmezve, amelyben állandó a társadalom hatalmi kinyilatkoztatásainak és manipulatív formáinak a jelenléte, megnyilvánulása és átértelmezési igénye, Szombathy négy és fél évtizede tevékenyen alkot, továbbra is tartva magát etikai elveihez és motivációihoz. Az ifjúkori, újbaldali eszmék, a szebb, jobb és igazságosabb világ iránti vágyódása idővel felismerhető művészi és etikai credóvá formálódik, melyet dióhéjban három domináns elvként összegezhetnék: a) soha ne légy a tömegben, b) legyen álláspontod, c) ne tény kompromisszumot (sem magaddal, sem a környezeteddel).” Szombathy művészetének megértéséhez ezek kulcsfontosságú szavak és fogalmak. Valamennyire elrendezik, mégpedig a poétika és a retorika mentén mindazt, amit Szombathy Bálint „az akcióművészetől a performanszig, az objektművészetől az installációig” alkotott.

Ez utóbbi szavak a kötet előszavában olvashatók. Nem jelöli ugyan a könyv az előszó szerzőjének nevét, de minden bizonnyal maga Szombathy Bálint az, benne valamennyire kívülről beszél önmagáról, ami

1 SZOMBATHY Bálint, *YU retorika*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2014.

persze szoros összefüggésben van azzal, hogy ő maga, testével és vérével vált művészetté, önmaga köré rendezte el művészeti anyagát, önmagát használva fel jelentéshordozó jelként, s ebben egyáltalán nem kíméletes. Kórházi ágyon fekvé csöpögteti véré az egykor volt ország alkotmányára és más dokumentumokra, amivel arról beszél, hogy véres kimenetele volt a posztoszocialista és posztkommunista fordulatnak, amit csak távolról lehet rendszerváltozásnak mondani. Szombathy nem is mondja ezt a fordulatot rendszerváltozásnak, ellenkezőleg, az átalakulások visszaját mutatja meg, mégpedig, hangsúlyozom, nem egyszerűen a mai bölcsesség fényében, hanem jó előre jelezve, hogy hová vezethet mindaz, ami az országban a jelek és jelképek, a tömegmozgások és a látszólagos lelkesedések nyomán vezethet. A könyv fedőlapján Szombathy szendvicsemberként áll a velencei biennále Jugoszlávia feliratú kiállítási csarnokának bejáratánál, és *Emlékezz!* feliratot visel magán. Az akció 2012-ben játszódott, akkor, amikor már nem volt jugoszláv képzőművészeti kiállítás az épületben, mert nem volt már az ország sem, legfeljebb az emlékezésben állt fenn, de nem nosztalgikus emlékezésben, hanem mély fájdalommal bélelt tapasztalatban, amely fájdalom láttán a kiállítási tér bejáratának gyülekező nézők csodálkoztak. Nem igazán érthették a művész emlékezésre intő gesztusát.

A könyv második oldalán egy 1996-ban készült *Szuvenir* nevű objektum áll, rajta éles keretben felfelület, amin fent Tito arcképének domborműve, középtű két őzagancs, lent pedig virágcsokor, amivel egyszerre kerül ironikus szövegkörnyezetbe a dombormű, s ezzel együtt az örökös elnök, aki tudvalevően szenvedélyes vadász volt. A virágszirmok még hangsúlyosabbá teszik az objekt ironikus hangvételt, mert egyfelől az emlékezés, másfelől pedig az elmúlás jelképei. Az irónia nem áll távol Szombathytól, szinte minden munkáját, akár a legvéresebbeket is ironikusan lehet érteni, amit azzal lehet bizonyítani, hogy minden munkáját valamilyen szövegkörnyezet fogja körül. Minden munkájához hozzá tartozik láthatatlanul is a szöveg, ami azt jelenti, hogy munkáinak mindig van nyelvi vonatkozása, valójában a

nyelvből nőnek ki és a nyelvben vesznek el, mert a nyelv teszi érzékelhetővé mindazt, amiről Szombathy Bálint performanszai, installációi, objektjei beszélnek. Azt, hogy beszélnek, szó szerint kell érteni, mert ezek a munkák megszólalnak és egyúttal meg is szólítanak, nem lehet szó nélkül elmenni egy-egy installáció vagy objekt mellett, válaszolni kell a jelenségben feltett kérdésekre, ami azt is jelenti, hogy Szombathy Bálint, mint minden igazi művész, kérdéseket fogalmaz meg, kérdéseket tesz fel, s ezek a kérdések ott rejlenek a munkákba vont jelek mentén.

A *YU retorika* úgy épül fel, ahogyan regények és verseskötetek épülnek fel, fejezetekre és ciklusokra osztva a könyv anyagát, ami némi megszorítással úgy is olvasható, mintha regény vagy verseskötet lenne, s ezen felül önéletrajz, az elmúlt négy és fél évtized történéseiről számol be, s ezeknek a történéseknek a kö-

zépontjában mindig maga a művész áll. Ő az, akinek a vérét ontják, ő az, aki magával viselt transzparenszel, Lenin képével járja be Budapest utcáit. Ő az, aki az egykor volt ország zászlóját tűzi a homlokára, miközben zászlókat helyez fák törzsére, füves felületekre. Ő az, aki halpusztulás idején az elpusztult halra helyezi a trikolor, mindezt papírra nyomtatott zászlócskával, majd később az egész zászlót is kezelésbe veszi, forró vasalóval égeti ki belőle a vörös csillagot. Ő az, akinek a mozgásában ott ragyog a már eltűnőben levő zászló, a zászló, amely nemzeti szuverenitást jelöl és megkülönböztet, ám amikor a művészi kifejezés tárgyként jelenik meg, akkor szoros összefüggésbe kerül a művész testével, a művész által kiválasztott helyszínekkel és tájakkal. Ő az, akinek látókörébe kerülnek az egykor volt ország jelképei, jelvényei, de oda kerülnek az egykor volt ország neves művészeinek alkotásai is, amelyekbe beavatkozik, mert mindig beavatkozik. Beavatkozik a tájba, a látványba, a fényképbe, mindenbe, ami körülveszi, előtte semmi sem marad érintetlenül, nem maradnak érintetlenül az egykor volt ország ünnepei sem, leginkább az egész országot behálózó stafétafutás, amelynek végállomása a nagy tornamutatványokkal és válogatott közönséggel megtelt stadion, ahol az arra kiválasztott ifjú vagy leányzó átadja a stafétát az elnök születésnapját téve ünnepélyessé.

Ilyen fejezetekből épül fel a *YU retorika*, és minthogy minden fejezet élén Szombathy Bálint eligazító szövege olvasható, amely szöveg említést tesz az objekt, az installáció, a performansz alkalmáról és körülményeiről. Leginkább persze önmagáról számol be ezekben a rövid írásokban, ezzel is jelezve, hogy a könyv önéletrajzi regényként is olvasható. Aminthogy önéletrajzi jellegére utal azzal is, hogy a könyv élén Szombathy korai versei állnak, meg a korai filctollal készült rajzok, amelyek mintegy bevezetőjeként értelmezhetők a későbbi művészi történeteknek, hiszen bennük, a szénemberekben, a könnyező versorokban, az éles vonásokkal megrajzolt arcélekben már felfedezhető valami abból, amerre majd Szombathy életútja vezet. Idézem a *Könny*-sorozat egyik versét: „Kétszer az undergroundot, / hatszor is. / Készüljön forradalmuk. / Kimerítő és fütyülő lesz / hosszú lövésem. / Készüljön forradalmuk, / a kommunista terror.” 1971-ben jelent meg ez a vers, tehát Szombathy korai munkái, az 1969-ben készült rajzok, az általa és a szabadkai barátai által alakított Bosch+Bosch csoport működése, egyben persze az újbals gondolkodás körébe tartozik, ablakot nyitva a művész későbbi munkáinak megértése felé. Szombathynak művészi útján mindig voltak társai, pedig ő maga mindig csak a saját útját járta, ezek a társak viszont elkísérték. Vele voltak, amikor installációit vagy performanszait mutatta be, vele voltak akkor is, amikor szendvics-emberként jelentkezett az utcán, mert sok munkájának éppen az utca a helyszíne, az utca mozgása és látványa jelenik meg ezeknek a munkáknak a keretében.

Szombathy munkái keretekbe kerülnek, s ezek a keretek - bár semmit sem zárnak le - mindenképpen a szöveg felé nyitják meg az értelmezési lehetőségeket. Van valami egészen mély összefüggés az utca, a táj, a fatörzs, az elpusztult hal és a zászló érintkezésének látványában és abban, hogy mindez a művész testén, a művész állandó jelenlétében valósul meg. Szombathy Bálint könyve, mondom, önéletrajzi regényként olvasható, és ha így olvassuk, akkor válik olvasója számára igazán tartalmassá, és akkor lesz olyan művészi dokumentum, amely egészében egy letűnt világ fennmaradt tárgyi világából épül fel.

A *YU retorika* kétnyelvű kötet, az említett Nebojša Milenković tanulmánya mellett Borivoj Ćosić és Vladimir Kopicl esszéje is olvasható Szombathy művészetéről, ez utóbbiak Lenkes László értő fordításában.

BÁNYAI JÁNOS